Citation:

Masłowska E. (2021). Wspomnienie. Prof. dr. hab. Kwiryna Handke (1932–2021). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56, Article 2621. <https://doi.org/10.11649/sfps.2621>

Ewa Masłowska
(Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa)

**Wspomnienie
Prof. dr hab. Kwiryna Handke
(1932–2021)**

Odeszła w dniu 16 maja 2021 roku Nestorka Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, w latach 1996–1999 dyrektor (1990–1996 wicedyrektor), przewodnicząca Rady Naukowej IS PAN (2007–2010), była redaktor naczelna „Studiów z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (2001–2013), językoznawca, polonistka, slawistka, varsavianistka.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2021.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

W dniu 25 maja 2021 roku na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim pożegnaliśmy Profesor Kwirynę Handke, była dyrektor Instytutu i przewodniczącą Rady Naukowej, reprezentantkę pokolenia, które z Instytutem związało swoje naukowe życie. Profesor Kwiryna Handke zaangażowała się w życie Instytutu od 1959 roku, od samego początku uczestniczyła w znaczących wieloletnich programach badawczych, a w najtrudniejszym okresie transformacji objęła kierownictwo nad Instytutem (1990–1996 jako wicedyrektor, a od 1996–1999 jako dyrektor) (podaję za: Handke, 2004, s. 241). W 1990 roku utworzyła w Instytucie wydawnictwo naukowe pod nazwą Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, które z powodzeniem działa do dziś. Przez wiele lat była związana ze „Studiami z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”: od roku 1993 (31) jako członek Rady Naukowej czasopisma, a w latach 2001–2013 (36–48) jako redaktor naczelna.

Pierwszym zespołowym przedsięwzięciem, do którego została włączona, było opracowanie *Atlasu Językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (AJK, 1964–1978). Realizacja tego zadania zajęła 15 lat i zaowocowała wydaniem 15 tomów *Atlasu*, gdzie zastosowano nowoczesne sposoby badania dialektu metodą geografii lingwistycznej.

Kolejne zadania były przez Profesor Handke inicjowane i realizowane bądź pod jej kierownictwem, bądź prowadzone przez nią indywidualnie. Tematyka podejmowanych zadań obejmowała obszary dotąd mało zbadane lub wcześniej niedostrzegane.

Drugim znaczącym zespołowym przedsięwzięciem było wszczęcie badań nad polszczyzną regionalną Pomorza, do których zaangażowała badaczy z innych ośrodków naukowych, a efektem tej współpracy była edycja 8 tomów redagowanych przez nią studiów pt. *Polszczyzna regionalna Pomorza* (Handke, 1986–1996).

Zainteresowanie regionalnymi odmianami polszczyzny z perspektywy diachronicznej znalazło kontynuację w pracach nad polszczyzną kresową, a zwłaszcza nad językiem dziewiętnastowiecznych pisarzy – Adama Mickiewicza, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa. Szczególne zainteresowanie badaczki wzbudziła polszczyzna Elizy Orzeszkowej oraz Stefana Żeromskiego, co – oprócz licznych artykułów – zaowocowało opracowaniami monograficznymi *Prywatny język Elizy Orzeszkowej na tle polszczyzny XIX wieku* (Handke, 2013), *Polszczyzna Stefana Żeromskiego* (Handke, 2012) oraz *Stefan Żeromski – jaki był?* – monografia prawie skończona, nad którą pracowała do ostatnich chwil życia.

Fascynacja bogactwem języka Żeromskiego skłoniła Profesor Kwirynę Handke do powołania zespołu badawczego z różnych ośrodków naukowych, który podjął się realizacji monumentalnego zadania tematycznego opracowania słownictwa dzieł pisarza. Wynikiem tej pracy było 16 tomów autorskich monografii poświęconych poszczególnym działom słownictwa, opracowanych według koncepcji Kwiryny Handke i wydanych w ramach serii *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego* w latach 2002–2010 (*Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, 2002–2014). Jej autorski udział obejmował tom wstępny (Handke, 2002b), t. 5: *Świat barw* (Handke, 2002c), oraz opracowany wspólnie z mężem t. 13: *Świat kobiet i świat mężczyzn* (Handke & Handke, 2007). Aktywność naukowa Profesor Kwiryny Handke przejawiała się również w inicjatywach integrujących humanistyczne środowisko naukowe poprzez organizowanie interdyscyplinarnych konferencji naukowych, a ich pokłosiem były redagowane przez nią tomy: *Regionalizmy w języku familijnym* (Handke, 1991), *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość* (Handke, 1993), *Kresy – pojęcie i rzeczywistość* (Handke, 1997), *Słowianie, Słowiańszczyzna – pojęcia i rzeczywistość* (Handke, 2002a), *Semantyka milczenia* (Handke, 1999–2002).

Równolegle do inicjowania i prowadzenia tematów w powołanych przez siebie zespołach badawczych, Profesor Kwiryna Handke konsekwentnie realizowała swój indywidualny program naukowy związany z różnymi odmianami polszczyzny – zarówno ogólnej w perspektywie diachronicznej, jak i współczesnej, zwłaszcza potocznej.

Swoją pracę doktorską *Typy semantyczne i strukturalne nazw ulic Warszawy* (Handke, 1970), zapoczątkowała badania nad nazewnictwem miejskim, a dzięki ich kontynuowaniu stworzyła nowy kierunek w toponomastyce, inspirując do tych badań wielu innych polskich naukowców.

W rozprawie habilitacyjnej *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich (na tle innych języków zachodniosłowiańskich)* (Handke, 1976), dzięki ujęciu tematu historycznie i porównawczo, dowiodła bezpodstawności długo utrzymującej się teorii, że wyrazy złożone są w polszczyźnie importem niemieckim.

Od lat prowadzone przez nią badania nad współczesnym językiem polskim zaowocowały licznymi artykułami poświęconymi zmianom dokonującym się głównie w jego odmianie potocznej. Obserwacja najnowszej polszczyzny doprowadziła autorkę do sformułowania nowego pojęcia i terminu „polszczyzna codzienna przełomu XX i XXI wieku” oraz dokładnego opisu tej odmianki języka.

Jako pierwsza badaczka w Polsce podjęła temat odrębności języka kobiet i języka mężczyzn na płaszczyźnie stylu i zachowań językowych, nowatorsko ujęty z perspektywy wewnętrznej komunikacji rodzinnej w monografii *Polski język familijny* (Handke, 1995). Monograficzne ujęcie poprzedzały liczne artykuły i rozdziały w monografiach zbiorowych.

Zupełnie nowe ujęcie zagadnień językowych, odmienne niż prezentowane wcześniej przez innych badaczy w pracach z zakresu socjolingwistyki, przedstawiła w podręczniku *Socjologia języka* (Handke, 2008).

Polszczyźnie współczesnej poświęciła też cykl tekstów popularnonaukowych, które w latach 1997–2005 ukazywały się w cotygodniowej rubryce *Tajemnice języka* w „Gazecie Polskiej”, a teksty o nazwach własnych od roku 2006 zamieszczała w miesięczniku „Stolica”, w rubryce *Ludzie i słowa*.

Działalności popularyzatorskiej towarzyszyło zaangażowanie społeczne w praktycznej formie krzewienia wiedzy o języku. Od roku 1992 jako przewodnicząca Komisji Kultury Słowa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego organizowała i prowadziła zajęcia dla nauczycieli i uczniów szkół średnich Warszawy i Mazowsza. Rezultatem tych prac są między innymi dwie książki: *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku* (1994) oraz *Nie dajmy zginąć słowom. Rzecz o odchodzącym słownictwie* (1996) – współredagowane przez Kwirynę Handke.

Szczególne miejsce w problematyce badawczej Profesor Kwiryny Handke zajęło nazewnictwo miejskie, zwłaszcza prace varsavianistyczne: *Typy semantyczne i strukturalne nazw ulic Warszawy* (Handke, 1970), *Słownik nazewnictwa Warszawy* (Handke, 1998) oraz uhonorowana ostatnio przez Towarzystwo Miłośników Historii wśród Varsavianów 2011–2012, monografia *Dzieje Warszawy nazwami pisane* (Handke, 2011). Jako przewodnicząca Zespołu Nazewnictwa Miejskiego przy Biurze Kultury m. st. Warszawy od 1990 roku zajmowała się wraz z zespołem varsavianistów, szeroko zakrojonym porządkowaniem nazewnictwa miejskiego Stolicy i regularnym opiniowaniem wpływających wniosków nazewnictwowych.

Aby jednym słowem podsumować działalność naukową, popularyzatorską i społeczną Profesor Kwiryny Handke, należałoby posłużyć się tytułem opowiadania Stefana Żeromskiego – *Silaczka*.

Źródłem tej niespożytej energii była niewątpliwie prawdziwa pasja badawcza, jak też hart ducha wyniesiony z harcerstwa, które kształtowało charakter, postawy moralne, zaszczepiając poczucie obowiązku i służby. Profesor Kwiryna Handke – jako harcmistrz – wszystkie te cechy posiadała i realizowała w życiu, jako naukowiec, dyrektor Instytutu, a także działaczka społeczna i krzewicielka wiedzy o języku polskim.

Za swój wieloletni dorobek naukowy została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski w roku 2004 z okazji 50-lecia istnienia Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.

Problematyka badawcza, którą Profesor Kwiryna Handke rozwinęła lub zainicjowała, obejmowała następujące obszary: terytorialne odmiany języka narodowego (w tym dialekty Pomorza, regionalne odmiany polszczyzny obszarów Pomorza i dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej); socjologia języka i socjalne odmiany polszczyzny (w tym język rodzinny i język kobiet i mężczyzn); leksykologia i leksykografia; język pisarzy, zwłaszcza XIX w. (Mickiewicza, Słowackiego, Orzeszkowej, Krasińskiego, Prusa, Sienkiewicza oraz Żeromskiego); tendencje zmian we współczesnej polszczyźnie; onomastyka (w tym głównie nazewnictwo miejskie).

Żegnając Profesor Kwirynę Handke, mamy poczucie wielkiej straty, ale też świadomość, że pozostawiona przez nią spuścizna naukowa służyć będzie badaczom polszczyzny.

Bibliografia

- Handke, K. (1970). *Typy semantyczne i strukturalne nazw ulic Warszawy*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Handke, K. (1976). *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich (na tle innych języków zachodniosłowiańskich)*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Handke, K. (Red.). (1986–1996). *Polszczyzna regionalna Pomorza: Zbiór studiów* (T. 1–8). Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej; Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (Red.). (1991). *Regionalizmy w języku rodzinnym*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Handke, K. (Red.). (1993). *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (1995). *Polski język rodzinny*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (Red.). (1997). *Kresy – pojęcia i rzeczywistość: Zbiór studiów*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (1998). *Słownik nazewnictwa Warszawy*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (Red.). (1999–2002). *Semantyka milczenia: Zbiór studiów* (T. 1–2). Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).

- Handke, K. (Red.). (2002a). *Słowianie, Słowiańszczyzna – pojęcia i rzeczywistość dawniej i dziś: Zbiór studiów*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (Red.). (2002b). *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego: T. 1. Tom wstępny*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Handke, K. (2002c). *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego: T. 5. Świat barw*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Handke, K. (Red.). (2004). *50 lat sławistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004): Księga jubileuszowa Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (2008). *Socjologia języka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Handke, K. (2011). *Dzieje Warszawy nazwami pisane*. Muzeum Historyczne m. st. Warszawy.
- Handke, K. (2012). *Polszczyzna Stefana Żeromskiego*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K. (2013). *Prywatny język Elizy Orzeszkowej*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Handke, K., & Handke, R. (2007). *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego: T. 13. Świat kobiet i świat mężczyzn*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*. (2002–2014). (T. 1–16). Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Stieber, Z., & Popowska-Taborska, H. (Red.). (1964–1978). *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich [AJK]* (Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, Oprac.; T. 1–15). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

In Memoriam: Professor Dr hab. Kwiryna Handke (1932–2021)

Summary

This article is an obituary of Professor Kwiryna Handke (1932–2021), a renowned linguist, Polish philologist, Slavist and Warsaw studies scholar, associated with the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences for several decades. She served as Deputy Director (1990–1996) and Director

of the Institute (1996–1999), Head of the Institute's Academic Council (2007–2010), and Editor-in-Chief of the journal *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* (2001–2013).

Wspomnienie. Prof. dr hab. Kwiryna Handke (1932–2021)

Streszczenie

Artykuł jest wspomnieniem prof. dr hab. Kwiryny Handke (1932–2021), nestorki Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, od 1990–1996 wicedyrektora, a w latach 1996–1999 dyrektora IS PAN, Przewodniczącej Rady Naukowej IS PAN (2007–2010), byłej redaktor naczelnej „Studiów z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (2001–2013), językoznawcy, polonistki, sławistki i varsavianistki.

Keywords: obituary; Kwiryna Handke; Polish philology; Slavic philology

Słowa kluczowe: nekrolog; Kwiryna Handke; filologia polska; filologia słowiańska

Ewa Masłowska, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3178-5977>

Correspondence: ewa.maslowska@ispan.waw.pl

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-08-13; Accepted: 2021-08-14; Published: 2021-12-20